

بررسی تطبیقی نقض حق اختراع در حقوق ایران و انگلیس^۱

مریم قربانی فر^۲

چکیده

در قوانین ایران و حقوق عرفی انگلیس، نقض حق اختراع با تعیین مصادیقی چون فروش، پیشنهاد به فروش، ساخت، واردات، نگهداری و استفاده از حق تعریف شده است؛ با این حال ارتکاب این افعال همواره نقض و تجاوز به حقوق مخترع تلقی نمی‌شود و با هدف حفظ منافع جامعه و منع انحصارطلبی مخترع، مواردی چون استفاده‌ی خصوصی اشخاص و استفاده در جهت اهداف علمی - تجربی از دایره‌ی نقض مستثنی شده است. این مقاله با بررسی تطبیقی میان حقوق دو کشور ایران و انگلیس، با ارائه‌ی تعریفی از نقض حق اختراع و ضمن تعیین رفتارهای متضمن آن، قلمرو این مفهوم را مشخص می‌کند. نتیجه‌ی حاصل از نوشتار این است که در هر دو سیستم حقوقی با اندک تفاوتی، نقض حق اختراع با ارتکاب افعال غیر مجاز در قالب فروش، پیشنهاد به فروش، ساخت، واردات، نگهداری و استفاده از حق اختراع محقق می‌گردد؛ مگر این که قانون‌گذار فعل ارتكابی را از موارد نقض مستثنی نماید.

واژگان کلیدی: حق اختراع، نقض، دکترین استیفاء حق، حقوق ایران، حقوق انگلیس.

۱. تاریخ دریافت مقاله ۱۳۹۳/۴/۲۹، تاریخ پذیرش مقاله ۱۳۹۶/۵/۱۷.

۲. استادیار گروه حقوق خصوصی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، نویسنده‌ی مسؤول:

M290.ghorbanifar@gmail.com

درآمد

از پیچیده‌ترین مسائل حقوقی، مسأله‌ی نقض حق اختراع و تعیین محدوده‌ی انحصاری این حق است؛ زیرا محدوده‌ی انحصاری حق نباید به مواردی محدود شود که در آن‌ها عمل نقض در رابطه با محصول یا فرایندی واقع شده که مشابه اختراع ثبت شده است (Bently & Sherman, 2004: 519). در موضوع نقض حق اختراع، نحوه‌ی عملکرد اختراع و قابلیت آن از این جهت که قادر به انجام چه کاری است، از اهمیت برخوردار است (Bainbridge, 1999: 395)؛ چرا که با پاسخ به پرسش فوق می‌توان دریافت که آیا اختراع نقض شده است یا آن چه مشابه اختراع است. برای پاسخ به پرسش فوق، باید ادعاهای موجود در اظهارنامه‌ی حق اختراع تفسیر شود، اما محدوده‌ی این تفسیر تا کجاست و چه میزانی از حق اختراع باید مورد نقض قرار گیرد تا تجاوز به حقوق انحصاری دارنده‌ی حق محسوب شود؟ لذا گفته شده است که مسأله‌ی نقض حق اختراع در دو مقوله‌ی مجزا مورد بررسی قرار می‌گیرد:

نخست، تعیین نوع اعمالی که تشکیل دهنده‌ی نقض است؛

دوم، تعیین این مسأله که آیا فعل مورد نظر داخل در محدوده‌ی انحصاری دارنده‌ی حق قرار می‌گیرد یا خیر (Bently & Sherman, 2004: 519). با تعیین محدوده‌ی افعال نقض کننده و استثناءهای وارد بر آن، میان منافع دارنده‌ی حق اختراع و دیگر اشخاص جامعه به ویژه بازرگانانی که در عرصه‌ی تجارت در حال رقابت اند، تعادل ایجاد می‌شود (Bainbridge, 1999: 395). نقض حق اختراع در صورتی محقق می‌شود که محصول یا فرایند اختراعی همانند آن چه در اظهارنامه‌ی حق اختراع آمده است، شبیه‌سازی شود و یعنی آن چه واقع شده مشابه حق اختراع باشد. همچنین لازم است فعل نقض در مدت اعتبار حق اختراع واقع شده باشد؛ اما بدون شبیه‌سازی محصول یا فرایند اختراعی، تغییراتی در آن ایجاد نماید، تحقق نقض با ابهام مواجه است. رفع این ابهام منوط به تفسیر ادعاهای مندرج در اظهارنامه‌ی حق اختراع است و در این موارد، تفسیر ادعاها تعیین کننده است (Ibid: 399).

این مقاله، در پی تحلیل افعال نقضی و مقایسه‌ی آن‌ها در دو نظام حقوقی

ایران و انگلستان است.

۱. محدوده حمایتی حق اختراع

غالب قوانین، نقض را تعریف نمی‌کنند و به ارائه‌ی مصادیق آن اکتفا می‌نمایند (بنگرید به: شیخی، ۱۳۸۴: ۴۳). به هر حال نقض عبارت است از انجام هر عملی در محدوده‌ی حقوق انحصاری مخترع که ارتکاب آن فاقد جواز قانونی است. در تعریف حمایت از حق اختراع گفته شده است که اختراع نبایستی بدون رضایت دارنده‌ی ورقه‌ی اختراع با مقاصد تجاری ساخته شود، به کار گرفته شود، توزیع گردد، انتشار یابد و یا به فروش برسد» (پورمحمدی، ۱۳۸۴: ۲۶۳).

حق اختراع دارای دو قسمت اصلی شامل ویژگی‌ها و ادعاها است. ویژگی‌ها دربرگیرنده‌ی توصیفات اختراع از جمله ترسیم آن، دانش فنی به کار رفته در اختراع و نحوه‌ی ساخت و استفاده از آن است. ادعاها نیز در برگیرنده‌ی محدوده‌ی ادعایی مخترع برای استفاده‌ی انحصاری او در طول مدت اعتبار حق اختراع است. محدوده‌ی ادعاها از آن‌چه که در ویژگی‌ها توصیف شده وسیع‌تر است؛ زیرا تغییراتی که به صورت آشکار در اختراع انجام می‌شود را در بر گرفته و لذا داخل در محدوده‌ی حمایتی حق اختراع قرار می‌گیرند (Reyman, & Hoffman, 2005: 124)؛ حق اختراع بر اساس ادعاها و اظهارات مندرج در اظهارنامه اعطا می‌شود. بند ۱ ماده‌ی ۱۲۵^۱ قانون اختراعات انگلیس^۲ مقرر می‌کند به جز مواردی که قانون استثناء نموده، حق اختراع به آن‌چه که در ادعاها آمده اعطا می‌شود؛ به نحوی که با توصیف و ترسیم ادعاها تفسیر و محدوده‌ی حمایت اعطایی به آن تعیین می‌شود (Bainbridge, 1999: 399). در حقوق انگلستان با ارتکاب یکی از اعمال مذکور در ماده‌ی ۶۰ قانون اختراعات این کشور نقض واقع شده و باید توجه شود که آیا ارتکاب این عمل او را در محدوده‌ی حمایتی ورقه‌ی اختراع قرار می‌دهد یا خیر. بنابراین دادگاه موظف به مقایسه و بررسی اختراع ثبت شده با وسیله یا فرایندی است که توسط خواننده نقض شده

1. Extent of Invention

2. Patents Act, 1977

است؛ هم‌چنین در صورتی که خواننده اختراع را در محصول یا فرایند دیگری به کار برد؛ هر چند موجب توسعه‌ی آن محصول یا فرایند شود، مرتکب نقض گردیده است (Bently & Sherman, 2004: 534). ماده‌ی ۱۲۵ قانون اختراعات انگلیس با ماده‌ی ۶۹، کنوانسیون حق اختراع جامعه اروپایی (CPC)^۱ تطابق دارد. ماده‌ی مذکور مقرر می‌کند که در تعیین محدوده‌ی حمایت، باید آن‌چه که در ادعاها آمده مورد توجه قرار گیرد؛ اظهار نامه باید در مجموع خوانده شود و دادگاه نظر کارشناس را بر مبنای معنای اصطلاحات فنی استماع کند. ورقه‌ی اختراع باید از نقطه نظر یک فرد متخصص خوانده شود و با دانش عمومی قابل دسترس در زمان انتشار تطبیق داده شود؛ افزون بر این، اطلاعات مبادله شده میان متقاضی و اداره‌ی ثبت اختراع در جریان اعطای گواهی اختراع، در تفسیر ادعاها مورد استفاده قرار می‌گیرد (پورمحمدی، ۱۳۸۴: ۲۶۳).

در خصوص روش تفسیر ادعاهای مندرج در اظهارنامه، شیوه‌ی تفسیر تحت‌اللفظی مضیق در پرونده‌ی رودی و ویننبرگ علیه هنری شاول^۲ توسط لرد رید^۳ مورد تایید قرار نگرفت. وی گفت: ادعاها خطاب به متصدیان تنظیم‌کننده‌ی اسناد اختراعی نمی‌باشند، بلکه خطاب به یک شخص مجرب و ماهر در آن دانش فنی است (Bainbridge, 1999: 399). نمونه‌ی دیگر، رای مجلس اعیان در سال ۱۹۸۲ در پرونده‌ی کاتنیک علیه عیل و اسمیت^۴ بود که لرد دیپلاک با این استدلال که اظهارنامه‌ی اختراع باید هدفمند تفسیر شود، تفسیر ادبی را رد نمود. این رویکرد به موجب پروتکل تفسیر ماده‌ی ۶۹ کنوانسیون حق اختراع اروپایی^۵ نیز پذیرفته شده است (Bently & Sherman, 2004: 535).

در تفسیر، مرحله‌ی اول شناسایی معنای فنی و متعارف کلمات یا عبارات مندرج در ادعاهای حق اختراع است. مرحله‌ی دوم عبارت از این است که دریابیم آیا به هر یک از کلمات اختراع معنی فنی خاصی داده شده است؛ در این مرحله،

1. Community Patent Convention
2. Rodi and Wienenberger AG v. Henry showell Ltd (1969)
3. Lord Reid
4. Catnic v. Hill and Smith
5. Protocol on the Interpretation of Article 69 EPC

متن افشا شده باید مطابق با قصد دارنده‌ی حق مورد توجه قرار گیرد. مرحله‌ی سوم تعیین کننده‌ی این مساله است که چه عباراتی در برآورد اعتبار و نقض اختراع نقش اساسی دارند. دو مرحله‌ی اول اصطلاحات اختصاصی؛ و مرحله‌ی سوم ادعاها را در مجموع متن تفسیر می‌کند. در مرحله‌ی سوم نظریه‌ی عناصر اساسی ایفای نقش می‌نماید؛ به این معنی که هر عقیده، اظهار نظر و هر چیز غیر معمول و غیر متعارف اضافه‌ای در تفسیر ادعاها مد نظر قرار نمی‌گیرد (3: Siebrasse, 2011). در مواردی که میان اختراع و محصول نقض شده‌ی مورد ادعا تفاوت جزئی وجود دارد، مواردی که خواننده یک جنبه از اختراع را تغییر می‌دهد و یا با استفاده از ابزار مختلف به نتیجه‌ای مشابه اختراع ثبت شده می‌رسد، باید توجه نماییم که تفاوت‌های قابل اهمیت میان تغییر و اختراع مورد نظر چیست؛ چرا که نقض نسبت به عناصر اساسی قابل تحقق است. به عبارت دیگر، مخترع باید هنگام تنظیم ادعاها هوشمندانه عمل کند و اطمینان حاصل نماید که چارچوب آن مضیق نمی‌باشد؛ به نحوی که تغییرات جزئی و بی‌اهمیت بتوانند بدون نقض حق اختراع بر آن موثر واقع شوند (400: Bainbridge, 1999).

در حقوق ایران مطابق بند الف ماده‌ی ۵ «قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری ایران» مصوب ۱۳۸۶، حقوق اختراع ثبت شده منحصرأ به مخترع تعلق دارد. لذا قانون‌گذار در این ماده بهره‌برداری از حقوق اختراعی را در انحصار دارنده‌ی حق قرار داده است. در ماده‌ی ۱۵ این قانون، مصادیق حقوق انحصاری مخترع احصاء شده و در ماده‌ی ۶۱ نقض را عبارت از استفاده‌ی غیر مجاز از حقوق ثبت شده می‌داند؛ لذا با تمسک به تعیین مصادیق حقوق انحصاری، مصادیق نقض حق نیز قابل تعیین است. در ماده‌ی ۱۶ اعتبار گواهی‌نامه‌ی اختراع را بیست سال از تاریخ تسلیم اظهارنامه قرار داده است و پس از انقضای این مدت حق انحصاری مخترع خاتمه یافته و موضوع نقض منتفی است. این مقررات با هدف اجرایی کردن مفاد کنوانسیون پاریس در مقررات داخلی ایران پیش‌بینی شده است؛ هم‌چنان که در ماده‌ی ۶۲ مقرر نموده است: «در صورت تعارض مفاد این قانون با مقررات مندرج در معاهدات بین‌المللی راجع به مالکیت صنعتی که دولت جمهوری اسلامی ایران به آن‌ها پیوسته و یا می‌پیوندد، مقررات معاهدات مذکور

مقدم است.»

۲. نقض در قوانین ایران و انگلیس

در حقوق انگلیس زمانی که ورقه‌ی اختراع اعطا می‌شود، دارنده‌ی ورقه حقوق مالی کسب می‌نماید که می‌تواند مورد بهره‌برداری وی قرار گیرد و در مقابل تجاوز اشخاص ثالث فاقد مجوز حمایت شود. بیان شد که در حقوق انگلیس، برای تعیین محدوده‌ی تجاوز، ابتدا باید محدوده‌ی حقوق مالی دارنده‌ی ورقه توسط ادعاهایی که در اظهارنامه‌ی اختراع آمده است و همچنین افعال نقض کننده‌ای که ماده‌ی ۶۰ قانون اختراعات انگلستان بر شمرده، مشخص شود. بنابراین در نقض ورقه‌ی اختراع دو مساله باید لحاظ شود: نخست، آیا افعال ناقض در محدوده‌ی ادعا یا ادعاهای دارنده‌ی ورقه قرار می‌گیرد؟ دوم، آیا افعال ناقض تحت افعال مذکور در ماده‌ی ۶۰ قانون اختراعات قرار می‌گیرد (Coleston, 1999: 115).

ماده‌ی ۶۰^۱ در خصوص نقض محصول مقرر می‌کند:

۱- در مدت اعتبار حق اختراع، هر شخصی که یکی از افعال ذیل را بدون رضایت دارنده‌ی حق اختراع در سرزمین انگلستان انجام دهد، ناقض حق اختراع محسوب می‌شود:

الف- در صورتی که اختراع محصول باشد، ساخت، فروش، پیشنهاد به فروش، استفاده یا واردات محصول یا نگهداری آن برای فروش یا سایر موارد؛
ب- در صورتی که اختراع فرایند است؛ استفاده از فرایند یا پیشنهاد به استفاده در سرزمین انگلستان، در صورتی که شخص می‌داند یا برای یک شخص متعارف در آن اوضاع و احوال واضح است که استفاده بدون رضایت دارنده‌ی حق و در برگیرنده‌ی نقض است؛

۱. آخرین اصلاحات این قانون در سال ۲۰۱۴ میلادی بوده است. متن کامل قانون در آدرس ذیل قابل دسترس است:

https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/580337/patentsact1977011014.pdf

ث- در صورتی که اختراع فرایند است، فروش، پیشنهاد به فروش، استفاده یا واردات هر محصولی که به طور مستقیم از آن فرایند حاصل شده است یا نگهداری چنین محصولی برای فروش یا سایر موارد.

۲- هر شخصی که در مدت اعتبار حق اختراع و بدون رضایت دارنده‌ی حق، اختراع را در سرزمین انگلستان عرضه کند یا به اشخاصی غیر از مجوز گیرنده یا اشخاصی که اجازه‌ی استفاده از اختراع را دارند پیشنهاد به عرضه بدهد، با هر وسیله‌ای که با عناصر اساسی اختراع مرتبط است و با این هدف که بر اختراع تاثیر گذارد؛ آن شخص ناقض حق اختراع محسوب می‌شود؛ مشروط بر این که بداند یا برای یک انسان متعارف در آن اوضاع و احوال واضح باشد که آن وسیله برای تاثیر گذاشتن بر اختراع مناسب است و در نهایت بر آن موثر نیز واقع می‌شود.

بند ۱ این ماده از ماده‌ی ۲۵ کنوانسیون حق اختراع جامعه‌ی اروپایی و بند ۲ آن از ماده‌ی ۲۶ کنوانسیون مذکور نشأت گرفته است (Cornish, 1996: 111). به نظر می‌رسد قانون اختراعات انگلیس سعی دارد مقررات خود را با کنوانسیون مذکور تطبیق دهد تا اصل یکنواختی مقررات در سطح اتحادیه‌ی اروپا محقق شود. در حقوق ایران مطابق ماده‌ی ۱۵ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری، حقوق ناشی از گواهی‌نامه‌ی اختراع به ترتیب زیر است:

الف- بهره‌برداری از اختراع ثبت شده در ایران توسط اشخاص غیر از مالک اختراع، مشروط به موافقت مالک آن است. بهره‌برداری از اختراع ثبت شده به شرح آتی خواهد بود:

۱- در صورتی که اختراع در خصوص فراورده باشد:

اول، ساخت، صادرات و واردات، عرضه برای فروش، فروش و استفاده از فراورده؛

دوم، ذخیره به قصد عرضه برای فروش، فروش و استفاده از فراورده.

۲- در صورتی که موضوع ثبت اختراع فرایند باشد:

اول، استفاده از فرایند؛

دوم، انجام هر یک از موارد مندرج در جزء ۱ بند الف این ماده در خصوص

کالاهایی که مستقیماً از طریق این فرایند به دست می‌آیند.

بنابراین مطابق حقوق ایران در هر مورد که شخص اختراع را بدون رضایت دارنده‌ی آن مورد استفاده قرار دهد؛ اعم از این که آن را به فروش برساند یا از روی آن شبیه‌سازی کند و یا آن را خطاب به عموم یا اشخاص خاص ایجاب نماید و از این راه ضرری متوجه دارنده‌ی ورقه گردد، نقض واقع شده است.

در هر دو نظام حقوقی برای این که دارنده‌ی حق بتواند خسارات ناشی از نقض را مطالبه نماید، باید اثبات شود که نقض موجب زیان برای دارنده‌ی حق است؛ چرا که در حقوق ایران، تحقق ضرر شرط لازم برای مسؤولیت ناقض است. با این حال به نظر می‌رسد در صرف انجام اعمال مذکور در ماده‌ی ۶۰ قانون اختراعات انگلیس و ماده‌ی ۱۵ قانون ثبت اختراعات ایران، عنصر ضرر مفروض است مثلاً در فروش محصول اختراعی همین که ثالث بدون رضایت دارنده‌ی حق اقدام به فروش محصول نماید، تحقق ضرر قطعی است؛ زیرا از این طریق به حق انحصاری او تجاوز و زیان متوجه دارنده‌ی حق می‌گردد، چرا که اختراع او توسط ناقض به دیگری فروخته شده و همین مساله جهت اثبات تحقق ضرر کافی است.

در رابطه با علم ناقض این پرسش مطرح است که آیا ناقض باید حین ارتکاب نقض آگاه باشد که فعل وی در برگیرنده‌ی نقض است یا خیر. قانون اختراعات انگلیس در مواردی علم را مفروض و در مواردی آن را وابسته به اوضاع و احوال و شرایط وقوع نقض می‌داند. در انگلستان مطابق بند ۱ ماده‌ی ۶۰ قانون اختراعات، در مدت اعتبار گواهی اختراع، انجام اعمال ذیل بدون رضایت دارنده‌ی حق نقض محسوب می‌شود. بنابراین در بدو امر برای تحقق نقض، سه شرط به شرح زیر را الزامی می‌داند.

۱- ثبت ورقه‌ی اختراع: این شرط مربوط به رعایت تشریفات ثبت ورقه‌ی اختراع می‌باشد. قانون ثبت اختراعات ایران نیز شرایط درخواست ثبت اختراع و حمایت از اختراع را منوط به ثبت اعلام می‌دارد. بدیهی است در صورت عدم ثبت، حمایتی شامل حال مخترع نمی‌شود؛

۲- وقوع عمل در انگلستان: این مساله که از آن به اصل سرزمینی بودن حقوق اختراعی تعبیر می‌شود، به این معنی است که این حقوق فقط مطابق با حقوق اعطایی توسط قانون سرزمینی که اختراع در آن ثبت شده است و در کشور

محل ثبت قابل حمایت است (Howell, 1996: 226). بند الف ماده‌ی ۱۵ قانون ثبت اختراعات ایران مقرر می‌دارد: «بهره‌برداری از اختراع ثبت شده در ایران توسط اشخاص غیر از مالک اختراع، مشروط به موافقت مالک آن است...». هم‌چنین ماده‌ی ۶۰ در خصوص نقض به «انجام هرگونه فعالیت‌ی در ایران» اشاره کرده است. بنابراین اصل سرزمینی بودن حقوق اختراعی در ایران نیز حاکم است.

۳- عدم رضایت دارنده‌ی ورقه‌ی اختراع: طبق بند ۲ ماده‌ی ۶۰ قانون اختراعات انگلیس هر شخصی غیر از دارنده‌ی ورقه، لیسانس گیرنده و اشخاصی که حق کار با اختراع را دارند، در صورت فقدان رضایت دارنده‌ی ورقه، ناقض محسوب می‌شوند. در قانون ثبت اختراعات ایران بند الف ماده‌ی ۱۵ بهره‌برداری از اختراع ثبت شده توسط اشخاصی غیر از مالک اختراع را مشروط به موافقت مالک می‌داند و راجع به رضایت مالک، به طور کلی عبارت «موافقت مالک اختراع» را به کار برده است؛ در حالی که قانون انگلیس به نحو جامع‌تری اشخاصی از جمله گیرنده‌ی مجوز را استثناء نموده است. استثنای مذکور از این جهت حائز اهمیت است که در اعطای مجوز بهره‌برداری همواره رضایت دارنده‌ی ورقه شرط نیست، بلکه در اقسامی از مجوزهای بهره‌برداری از جمله مجوز بهره‌برداری اجباری، گیرنده‌ی مجوز صرفاً با مجوز دولت و مقام ذی‌صلاح اقدام به کاربرد یا اعمال اختراع می‌نماید. قانون ایران در ماده‌ی ۱۷ به بعد، به دولت یا اشخاص مجاز از طرف دولت با رعایت شرایطی اجازه‌ی بهره‌برداری از اختراع را می‌دهد و از آنجا که مواد قانونی قابل جمع می‌باشد، بنابراین در صورت اعطای مجوز اجباری توسط دولت به رغم عدم رضایت دارنده‌ی حق، نقض حقوق وی تلقی نمی‌شود.

ماده‌ی ۶۰ قانون اختراعات انگلیس اعمال نقض کننده را پیش‌بینی کرده و راجع به آگاهی ناقض در موضوع نقضی مقرراتی دارد؛ در حالی که قانون ثبت اختراعات ایران در ماده‌ی ۱۵ حقوق ناشی از گواهی اختراع را بر شمرده است و در ماده‌ی ۶۰ مقرر می‌دارد «نقض حقوق مندرج در این قانون عبارت است از: «معنای انجام هرگونه فعالیت‌ی در ایران که توسط اشخاصی غیر از مالک حقوق تحت حمایت این قانون و بدون موافقت او انجام می‌گیرد».

به نظر می‌رسد محدوده‌ی نقض در قانون ایران از قانون انگلیس وسیع‌تر

است؛ چرا که عبارت «معنای انجام هر گونه فعالیت» اطلاق دارد و محدوده‌ی آن فراتر از ماده‌ی ۶۰ قانون انگلستان است. لذا هر عملی که بدون رضایت مالک حقوق انجام شود، نقض محسوب می‌شود؛ در تبیین این ماده می‌توان گفت این گونه قانون‌نویسی حقوق مخترع را بیش‌تر تضمین می‌نماید، ولی با توجه به این‌که در ماده‌ی ۶۱ برای نقض، ضمانت اجرای کیفری لحاظ شده است، عدم تعیین مصادیق نقض با اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها منافات دارد. در ماده‌ی ۶۱ به ماده‌ی ۱۵ اشاره شده است و در بند ب ماده‌ی اخیرالذکر هر گونه عملی که منجر به تعدی نسبت به حقوق مخترع شود، نقض دانسته شده است.

قسمت ب بند ۱ ماده‌ی ۶۰ قانون اختراعات انگلیس در رابطه با فرایند اختراعی، نقض مذکور در این قسمت را زمانی محقق می‌داند که شخص علم دارد یا در شرایطی قرار دارد که از وی انتظار می‌رود بداند که استفاده‌اش بدون رضایت دارنده‌ی حق است و نقض آن محسوب می‌شود. در بند ۲ ماده‌ی ۶۰ نقض زمانی محقق است که نقض‌کننده آگاه باشد یا از یک انسان متعارف در آن شرایط انتظار داشته باشیم که بداند آن ابزار برای تحت تاثیر قرار دادن اختراع مناسب است و نهایتاً در آن موثر واقع می‌شود. این قانون تحت شرایطی علم ناقض را مفروض می‌داند و نیازی به اثبات آن نیست لذا بار اثبات تقصیر خواننده بر خواهان تحمیل نمی‌شود (مستنبط از قسمت الف بند ۱ ماده‌ی ۶۰)، ولی تحت شرایطی، چنان‌چه علم و آگاهی ناقض از اوضاع و احوال قابل احراز نباشد، باید توسط خواهان دعوا (دارنده‌ی ورقه‌ی اختراع) اثبات شود؛ و در غیر این صورت، مسؤولیتی متوجه ناقض نمی‌شود (قسمت ب بند ۱ ماده‌ی ۶۰). در حقوق انگلستان در صورت وجود علم در نقض‌کننده یا در مواردی که اوضاع و احوال حاکی از آگاهی یک انسان متعارف به نقض‌آمیز بودن فعل ارتكابی توسط خود است، تقصیر او مفروض قلمداد و مسؤول تلقی می‌شود؛ و در غیر این صورت، خواهان باید نقض را اثبات نماید.

مفهوم «شخص متعارف» مذکور در ماده‌ی ۶۰ قانون مصوب ۱۹۷۷ با ابهام مواجه است و رویه‌ی قضایی در این خصوص ساکت است (Philips & Firth, 1990: 78).

قانون اختراعات ایران (بند ۲ ماده‌ی ۶۱) در دعوی مسؤولیت مدنی آگاهی و

علم ناقض را شرط نمی‌داند و در هر حال وی را ملزم به جبران خسارت می‌داند. این حکم با اصول حقوقی ایران منطبق است؛ زیرا طبق ماده‌ی ۱ قانون مسؤلیت مدنی مصوب ۱۳۳۹^۱ و قواعد عام مسؤلیت مدنی، شخصی به صرف این که عمل وی فاقد مجوز قانونی باشد و صرف نظر از علم و عمد، مسؤؤل جبران خسارات است؛ با این حال باید گفت استفاده و کاربرد اختراع و در نتیجه نقض آن، یک امر تخصصی است و در غالب موارد با علم و آگاهی واقع می‌شود؛ در نتیجه در اثبات تقصیر بهتر است همانند حقوق انگلستان در مواردی که نقض کننده متخصص است و یا در شرایط و اوضاع و احوالی قرار دارد که از یک انسان متعارف انتظار می‌رود بداند که استفاده‌اش نقض حق اختراع محسوب می‌شود، تقصیر را مفروض قلمداد نموده و بار اثبات فرض خلاف آن را بر عهده‌ی ناقض گذاشت؛ بدین ترتیب، با برداشتن بار اثبات نقض از عهده‌ی مخترع، حمایت بیش‌تری شامل حال وی می‌شود؛ در سایر موارد می‌توان به قواعد عمومی مسؤلیت مدنی مراجعه کرد و اثبات نقض را عهده‌ی مخترع قرار داد. برای مثال، در صورتی که ناقض غیر متخصص اقدام به فروش محصول اختراعی در بازار نماید، اثبات تقصیر ناقض با خواهان است. با این حال، در حقوق ایران طبق بند ب ماده‌ی ۱۵ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری: «مالک می‌تواند با رعایت بند ج این ماده و ماده‌ی ۱۷ علیه هر شخص که بدون اجازه او بهره‌برداری‌های مندرج در بند الف را انجام می‌دهد و به حق مخترع تعدی کند و یا عملی انجام دهد که منجر به تعدی به حق مخترع شود، به دادگاه شکایت کند». این بند حق اقامه‌ی دعوای مخترع را مورد توجه قرار داده و از آن نمی‌توان استنباط نمود که علم ناقض به صورت کلی مفروض است؛ هر چند که، علم خاطی شرط تحقق مسؤلیت در حقوق ایران نمی‌باشد.

در قانون اختراعات انگلستان، نقض به دو نوع مستقیم و غیر مستقیم است. نقض مستقیم شامل اعمال بی‌واسطه در رابطه با محصول یا فرایند اختراعی است و نقض غیر مستقیم مواردی را در بر می‌گیرد که شخص تحقق نقض را تسهیل

۱. «هر کس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجارتي یا به هر حق دیگری که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه‌ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود، مسؤؤل جبران خسارت ناشی از عمل خود می‌باشد».

می‌کند (Bently & Sherman, 2004: 520). در قانون انگلیس، مستند به بند ۲ ماده‌ی ۶۰، افشای غیر مجاز یک عنصر اساسی اختراع به نحوی که دریافت کننده از آن طریق قادر باشد اختراع را به سهولت نقض نماید نقض غیر مستقیم تلقی می‌شود. در این موارد عمل نقض توانمندسازی دیگری به انجام فعل نقض است. ماده‌ی ۶۰ گستره‌ی وسیعی از اعمال مرتبط با نقض محصول و فرایند اختراعی را در بر می‌گیرد. اعمال پیش از ساخت، در طول مدت ساخت یا پس از ساخت غیر مجاز کالای اختراعی مصداق نقض خواهد بود. اعمالی متفاوت همانند واردات و فروش یک کالای اختراعی نیز داخل در این تعریف قرار می‌گیرد. اشکال مهم قانون این است که نقض تنها نسبت به افعالی که در داخل در قلمرو سرزمینی انگلستان واقع شده است، اعمال می‌گردد و در نتیجه، فروش کالای اختراعی در خارج از کشور و حتی پیشنهاد به فروش در انگلستان برای تحقق فروش در خارج از کشور مشمول این ماده نمی‌شود. به بیان کلی‌تر، بند ۲ ماده‌ی ۶۰ در رابطه با طرق اعمال حق اختراع در انگلستان است (Holyoak & Torremans, 2005: 133).

این تقسیم‌بندی در قانون ثبت اختراعات ایران وجود ندارد و به نظر می‌رسد عدم تصریح در خصوص نقض مستقیم با توجه به مواد ۱۵ و ۶۰ قانون مذکور، مشکلی ایجاد ننماید؛ با این حال، تردید نسبت به وقوع نقض به صورت غیر مستقیم است که قانون اختراعات ایران در این خصوص صراحتی ندارد. برای رفع این نقیصه شاید بتوان با توجه به عبارات مذکور در ماده‌ی ۶۰ به ویژه عبارت کلی «معنای انجام هر گونه فعالیت در ایران» افعالی که منجر به ارائه‌ی ابزار جهت نقض و یا تسهیل فعالیت ناقض مستقیم می‌شود را در پرتو آن تفسیر نمود و نقض را شامل این موارد نیز دانست. در این موارد ناقض غیر مستقیم از باب تسبیب مسؤول است؛ چرا که گاه عرضه‌ی ابزار و ارائه‌ی تسهیلات جهت نقض، از ارتکاب مستقیم نقض زیان‌بارتر است.

۳. افعال نقض کننده

در حقوق ایران، ماده‌ی ۶۰ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مقرر می‌دارد: «نقض حقوق مندرج در این قانون عبارت است از معنای انجام

هرگونه فعالیتی در ایران که توسط اشخاصی غیر از مالک حقوق تحت حمایت این قانون و بدون موافقت او انجام می‌گیرد...». عبارت «حقوق مندرج در این قانون» در ماده‌ی ۱۵ احصاء شده است؛ این مصادیق و همچنین مصادیق مندرج ماده‌ی ۶۰ قانون اختراعات انگلیس در این قسمت بررسی می‌شود.

ماده‌ی ۶۰ قانون اختراعات انگلیس افعال نقض کننده در دو گروه «نقض محصول» و «نقض فرآیند» برشمرده است. نقض فرایند اختراع نیز بر دو قسم است: گاهی افعال ناقض، استفاده از فرایند یا پیشنهاد به استفاده است (قسمت ب بند ۱)؛ و در مواردی، اقدام به فروش فرایند یا پیشنهاد به فروش آن می‌باشد و یا محصولاتی که به طور مستقیم از آن فرایند حاصل می‌شود را استفاده می‌نماید، وارد می‌کند یا با هدف فروش و یا برای اهدافی دیگر نگهداری می‌کند (قسمت ث بند ۱). در نقض محصول نیز ناقض اقدام به ساخت، فروش، پیشنهاد به فروش، استفاده، واردات محصول یا نگهداری آن به منظور فروش یا سایر اهداف می‌نماید (قسمت الف بند ۱).

۳-۱. فروش

از حقوق مهمی که به دارنده‌ی ورقه‌ی اختراع داده شده است، حق فروش محصول است. حق فروش قسمتی از حق کلی عرضه‌ی اختراع است که فروش کالاهای جزئی را در بر می‌گیرد. این حق مواردی را نیز در بر می‌گیرد که اختراع به اشخاصی فروخته می‌شود که قصد استفاده از کالای اختراعی را در فعالیت‌هایی دارد که نقض محسوب نمی‌شود. این حق زمانی که شخص محصول اختراعی را در شکل یک بسته^۱ عرضه می‌نماید، قابل نقض است. این بسته باید در محدوده‌ی ادعاها قرار گیرد و در غیر این صورت، دارنده‌ی حق اختراع باید به نقض غیر مستقیم یا نقض اشتراکی برای جلوگیری از فعالیت ناقض استناد نماید (Bently & Sherman, 2004: 524).

۳-۲. مجوز ضمنی و اصل استیفای حق

حق دارنده‌ی اختراع برای نظارت بر شیوه‌های فروش محصول اختراعی، به موجب دو نظریه‌ی «لیسانس ضمنی» در کامن‌لا و «استیفای حق» در جامعه‌ی اروپایی محدود می‌شود. بر اساس نظریه‌ی لیسانس ضمنی، در صورت نبود شرط مخالف، در مواردی که دارنده‌ی حق اختراع محصول اختراعی خود را می‌فروشد، در ممانعت از بازفروش کالای اختراعی نمی‌تواند به حق اختراع خود استناد نماید؛ اما در مواردی که شرط صریحی در خصوص استناد مخترع به حق خود وجود دارد، اشخاصی که با آگاهی از آن شرط کالاهای اختراعی را به دست می‌آورند، متعهد به اقدام وفق شرط می‌باشند؛ مگر آن که شرط مذکور با مواد ۲۸ و ۸۱ کنوانسیون جامعه‌ی اروپایی^۱ (مواد ۳۰ و ۸۵ معاهده‌ی رم) در تعارض باشد.

به موجب نظریه‌ی استیفای حق، دارنده‌ی حق اختراع نمی‌تواند به حق اختراع خود در ممانعت از بازفروش کالایی که با رضایت او وارد بازار منطقه‌ی اقتصادی اروپا شده، استناد نماید. بنابراین درج شرط صریح در خصوص عدم بازفروش دوباره‌ی محصول اختراعی، مغایر حکم ماده‌ی ۲۸ کنوانسیون مذکور است و در صورتی که مخترع، امر بازفروش یا واردات اختراع را به یکی از کشورهای عضو ممنوع نماید، این شرط باطل است (Bently & Sherman, 2004: 524). دکترین استیفای حق بر اساس رویه‌ی قضایی ایالات متحده و اروپا، در قرن نوزدهم میلادی شکل گرفت. به موجب این دکترین، دارنده‌ی حق مالکیت فکری فاقد هرگونه حقی در کنترل، استفاده یا فروش مجدد کالاهایی است که زمانی به بازار عرضه شده است؛ زیرا دارنده‌ی حق کسی است که حق مالی خود را از فروش یا توزیع محصول دریافت کرده است. چنین نگرشی را دکترین «نخستین فروش» می‌نامند (حبیبی، ۱۳۸۳: ۱۷۱).

دکترین استیفای حق به یکی از محدودیت‌ها و استثنای مهم وارد بر

1. Convention for the European Patent for the Common Market (Community Patent Convention)

متن کامل کنوانسیون در ادرس اینترنتی زیر موجود است:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1976:017:0001:0028:EN:PDF>

حقوق مالکیت فکری می‌پردازد. زمانی که یک محصول حمایت شده از طریق حقوق مالکیت فکری، برای نخستین بار توسط مالک یا با رضایت وی در بازار به فروش می‌رسد، استیفای حقوق مالکان آن اعلام می‌گردد و مالک فکری بر بهره‌برداری‌های تجاری بعدی نظارت یا کنترل نخواهد داشت؛ در واقع حق مالک فکری در باب توزیع محصول فکری در جامعه و نظارت بر مسیر تجاری آن از طریق تعیین بهای فروش، اجاره‌بها و مانند آن خاتمه می‌یابد و از این هنگام به بعد، خریداران آتی می‌توانند با اعمال مالکیت خود به مفهوم سنتی و با تعیین شرایط معاملات آتی، به رقابت با یکدیگر پرداخته و جامعه را از مزایای بی‌بدیل رقابت آزاد منتفع نمایند. در این صورت استیفای حق اعلام می‌گردد؛ اما دیگر حقوق انحصاری مالکان فکری از جمله حق ساخت یا تکثیر مجدد، پابرجا است و مالک فکری می‌تواند آزادانه به اعمال حقوق انحصاری خود بپردازد (حبیبی و شاکری، ۱۳۸۷: ۱۸۶).

جزء نخست بند الف ماده‌ی ۱۵ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری، فروش و عرضه برای فروش را از حقوق ناشی از ورقه‌ی اختراع دانسته است. مطابق شماره‌ی ۱ بند ج ماده‌ی ۱۵ این قانون، بهره‌برداری از کالاهایی که توسط مالک اختراع یا با توافق او در بازار ایران عرضه می‌شود مجاز و مستثنی از نقض حق اختراع است. این عبارت هم‌سان اصل استیفای حق در حقوق کامن‌لا است. این اصل در حقوق مذکور عنوان شده است، اما با توجه به مضمون آن و عبارات مذکور در قسمت نخست بند ج ماده‌ی ۱۵ قانون مذکور می‌توان گفت این عبارات هم‌سان با آن چیزی است که در اصل استیفای حقوق مقرر شده است.

وفق بند د ماده‌ی ۵ قانون فوق‌الذکر، «حقوق ناشی از اختراع ثبت شده قابل انتقال است». در این ماده، انتقال به صورت مطلق آمده است، این که آیا مقصود از انتقال در این ماده، همان فروش مذکور در ماده‌ی ۱۵ است یا اعم از آن می‌باشد، جای تأمل دارد. باید گفت انتقال مفهومی اعم از فروش دارد و سایر اعمال حقوقی مانند هبه، اجاره، معاوضه و حق انتفاع را نیز در بر می‌گیرد. افزون بر موارد مذکور، منظور از «انتقال»، صرف انتقال حقوق مادی و مالی متعلق به مخترع است و مستند به قسمت اخیر بند د ماده‌ی ۵ این قانون در صورت فوت صاحب حق، به ورثه‌ی وی منتقل می‌شود؛ اما چنان‌چه فوت مخترع زمانی رخ دهد که مدت

بیست ساله‌ی حمایت از حق اختراع باقی باشد، به دلیل انقضای حق انحصاری بهره‌برداری از اختراع، حق مذکور قابل انتقال به ورثه نخواهد بود. ماده‌ی ۱۶ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مقرر می‌دارد اعتبار گواهی‌نامه‌ی اختراع با رعایت این ماده، پس از بیست سال از تاریخ تسلیم اظهارنامه‌ی اختراع منقضی می‌شود.

در حقوق انگلیس، فروش در برگیرنده‌ی انتقال فیزیکی موضوع مالکیت است. پرسش این است که آیا سایر اعمال حقوقی مانند هبه، اجاره یا معاوضه نیز مشمول حکم فروش می‌گردد. در پرونده‌ی کالمن علیه پی. سی. ال پکیجینگ^۱ در سال ۱۹۸۲ آمده است که اصطلاح فروش شامل اجاره نیز می‌شود؛ لذا در خصوص اجاره‌ی کالای اختراعی نیز مانند فروش عمل می‌شود. فروش باید در انگلستان واقع شود. بنابراین اگر قسمتی از عملیات فروش برای مثال، ایجاب، قبول، ارسال یا تحویل در خارج از قلمرو سرزمینی انگلستان رخ دهد، صرفاً آن اعمالی نقض محسوب می‌شود که در قلمرو انگلستان محقق شده است (Coleston, 1999: 124).

به موجب بند ۱ ماده‌ی ۶۰ قانون اختراعات انگلیس، فروش محصول یا فرآیند اختراعی و یا پیشنهاد به فروش آن در حالی که ورقه‌ی اختراع ثبت شده است و فروش بدون رضایت دارنده‌ی ورقه‌ی اختراع که در انگلستان واقع شود، مشمول نقض حق فروش دارنده‌ی ورقه‌ی اختراع می‌گردد. بنابراین سه عنصر «سرزمینی بودن»، «فقدان رضایت دارنده‌ی حق» و «ثبت ورقه‌ی اختراع و قانونی بودن آن» در تحقق نقض مؤثر است. در خصوص قسمت الف بند ۱ ماده‌ی ۶۰ قانون مذکور، دادگاه رای داده است که مذاکره با مشتری در زمان اعتبار حق اختراع در رابطه با عرضه‌ی محصول اختراعی پس از انقضای مدت زمان اعتبار حق اختراع، نقض این حق نخواهد بود (Bainbridge, 1999: 398).

1. kalman v. PCL Packaging (1982)

۳-۳. عرضه‌ی ابزار اختراع

نوع دیگر نقض، عرضه‌ی ابزار اختراع است. به این شرح که یک نفر به دیگری کیف ابزار مرتبط با اختراع را عرضه کند تا او با مونتاژ نمودن آن‌ها محصول اختراعی را بسازد. این نوع نقض در حقوق اختراعات ایران پیش‌بینی نشده است. در حقوق انگلستان تا پیش از لازم‌الاجرا شدن قانون اختراعات ۱۹۷۷ این عمل نقض حق اختراع تلقی نمی‌گردید. این مساله که آیا نقض توسط ارائه‌ی کیف ابزار امکان‌پذیر است، در پرونده‌ی اینترنشنال ال تی دی علیه جنبورن ال تی دی^۱ مربوط به سال ۱۹۸۲ میلادی مطرح شد و دیوان به موجب رای صادره این عمل را نقض مستقیم تلقی نمود. قاضی لیدی نیز از این رأی تبعیت کرد. برخی معتقدند کیف ابزار در صورتی ناقض حق اختراع است که به ساخت کالا به صورت کامل منجر شود. هم‌چنین در غیر مواردی که کیف ابزار برای صادرات آماده شده است، مستند به بند ۲ ماده‌ی ۶۰ همین قانون مسؤولیت نقض غیر مستقیم پابرجاست (Bainbridge, 1999: 399).

۳-۴. ساخت

از مهم‌ترین حقوق دارنده‌ی ورقه‌ی اختراع در حقوق ایران و انگلیس، حق انحصاری ساخت محصول است که به معنی ایجاد محصول اختراعی است. این پرسش مطرح است که آیا حق ساخت شامل تعمیر نیز می‌شود یا آن که چنین نیست.

در حقوق ایران بند اول جزء ۱ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری، حق ساخت را از جمله حقوق انحصاری دارنده‌ی حق اختراع برشمرده است که با لحاظ ماده‌ی ۶۰ همان قانون، ساخت اختراع بدون رضایت دارنده‌ی حق، نقض تلقی می‌شود. در همین راستا رای صادره در پرونده‌ی مخترع دستگاه خنک‌کننده‌ی پخت نان حائز اهمیت است که مخترع مدعی بود شرکت خواننده به طور غیر مجاز مشابه دستگاه را تولید کرده و موجب خسارت به وی شده است. دادگاه مستند به مواد ۲۶ و ۴۶ قانون ثبت علائم و اختراعات (۱۳۱۰) به منع

1. Rotocrop International Ltd v Genbourne Ltd (1982)

خواننده از ساخت دستگاه‌های خنک کننده‌ی اختراع شده توسط خواهان و توقیف دستگاه‌های تولید شده توسط خواننده، حکم نمود (پورنوری، ۱۳۸۳: ۹۰). به نظر می‌رسد «تغییر» اختراع متفاوت از «تعمیر» اختراع است. در تعمیر اختراع، هدف اصلاح و استفاده‌ی بهینه از آن است، به‌ویژه در مواردی که ناقص مدعی است استعمال اختراع باعث استهلاک آن و عدم بازدهی شده است؛ لذا وی حق تعمیر و اصلاح قطعات مستهلک و فرسوده را دارد؛ اما تغییر در اختراع حالتی است که صرف نظر از مستهلک شدن یا نشدن اختراع، در قطعات یا سیستم‌های موجود تغییر داده می‌شود؛ به نحوی که اختراع با سیستم و یا قطعه‌ای دیگر متفاوت از پیشین عمل نماید. از این‌رو دادگاه در اعمال تغییرات باید به اظهارات و ادعاهای مندرج در اظهارنامه توجه نماید و با لحاظ آن‌ها رأی به تغییر هر چند جزئی یا عدم آن دهد؛ اما در تعمیرات به این نحو نیست و بدون ایجاد دگرگونی، موجب بهبود وضعیت آن می‌شود.

قانون اختراعات در حقوق انگلیس، به خریداران محصولات اختراعی حق تعمیر یا اصلاح محصول اختراعی را داده است. قاضی هافمن^۱ در پرونده‌ی یونایتد وایر لیمیتد علیه اسکرین ری پیر سرویس^۲ (۲۰۰۰) چنین رأی داد: تعمیر همانند اصلاح یا تغییر، از مفاهیمی است که مرز مشترکی با ساخت دارد؛ اما نباید به قلمرو آن تجاوز نماید. در یک بیان معمولی، ممکن است مفاهیم ساخت و تعمیر تداخل یابند، اما آن‌ها از نظر قانون متفاوتند. حق دارنده در خصوص تعمیر، حق مستقلی نیست که توسط لیسانس صریح یا ضمنی به او اعطا شده باشد؛ بلکه قسمتی از حق انجام آن‌چه به ساخت محصول منجر نشود را تشکیل می‌دهد. مالک اختراع حق تعمیر یا اصلاح آن را دارد، اما نباید تا جایی پیش برود که محصول جدیدی بسازد. در این موارد، این پرسش مطرح است که شخص تا چه میزان می‌تواند محصول را تعمیر یا اصلاح نماید تا مرتکب نقض حقوق انحصاری دارنده‌ی ورقه‌ی اختراع نگردد؛ به این معنی که عمل قانونی تعمیر یا اصلاح در چه

1. Hoffman J

2. United Wire Limited v. Screen Repair Services (Scotland) Limited and another and Others (2000)

مقطعی به فعل غیر قانونی ساخت محصول اختراعی منتهی می‌شود. پاسخ این پرسش مرتبط با اوضاع و احوال پرونده‌ی تحت بررسی است. عوامل کمی مانند میزان محصول تعمیر شده و عوامل کیفی مانند اهمیت آن قسمت از محصول اختراعی که مورد تعمیر قرار گرفته است باید مورد توجه قرار گیرد. این احتمال که دادگاه تعمیر یک جزء بی‌اهمیت محصول اختراعی را ساخت تلقی کرده است ضعیف است. برای مثال اگر محصول اختراعی یک میز بلیارد با یک سیستم عامل سکه‌ای جدید باشد، قطعاً شخص مجاز نیست که سیستم عامل سکه‌ای قدیمی را با نوع جدید آن جا به جا کند؛ چرا که یک قسمت اساسی اختراع محسوب می‌شود. با این حال، این نکته که کالای تعمیری ممکن است به خوبی محصول اصلی کار نکند، بر این تصمیم که آیا تعمیر قانونی بوده یا خیر، بی‌تأثیر است (Bently & Sherman, 2004: 523). افزون بر موارد فوق، اقدام ناقض در اعمال برخی تغییرات در اختراع به تفسیر اظهارات و ادعاهای مندرج در اظهارنامه برمی‌گردد؛ به این ترتیب که با توجه به ادعاهای محدودده‌ی اعطایی به تغییر چقدر است؟

در پرونده‌ی شرکت مهندسی انرژی خورشیدی تامسون علیه بارتون^۱ در سال ۱۹۷۷ خواهان‌ها مالک حق اختراع سیستم ناقل فرقه بودند که پس از چندین سال استفاده از آن توسط خواندگان، مستهلک شده و خواندگان اقدام به تعمیر آن از طریق تعویض یک قطعه‌ی مهم آن با یکی از تولیداتشان نمودند. دادگاه تجدید نظر رای داد که این مساله کاملاً به منظور تعمیر کالا انجام شده و ساخت یک کالای جدید محسوب نمی‌شود. این راهکار در پرونده‌ی یونایتد وایر علیه اسکریپس ری پیر سرویس^۲ مورد تأیید مجلس اعیان قرار گرفت؛ بدین ترتیب در مواردی که مفاهیم تعمیر و ساخت در قانون ۱۹۷۷ قابل جمع نمی‌باشند، تعمیر می‌تواند مستند به ماده‌ی ۶۰ منجر به نقض نشود؛ چرا که این ماده ساخت کالای اختراعی را متذکر می‌شود. هم‌چنین نیازی به اعطای یک لیسانس ضمنی به تعمیر کننده نمی‌باشد؛ زیرا او مجاز به انجام هر کاری است که منجر به

1. Solar Thomson Engineering Co Ltd v Barton (1977)

2. United Wire v Screen Repair Services

ساخت محصول نگردد. با این حال، مقررات مرتبط با نقض غیر مستقیم بدون اشکال نیست. مفهوم دقیق واژه‌ی «عنصر اساسی» مشخص نمی‌باشد و در دادرسی مشکلاتی را ایجاد می‌نماید. همچنین استثنای مربوط به عرضه‌ی محصول تجاری مهم، حداقل برای انگلستان و حقوق دانان اروپایی نامشخص است، اما به نظر می‌رسد از فروشنده‌ی ناآگاه یک محصول عام که کاربردهای غیر نقضی آشکار دارد حمایت می‌نماید. برای مثال، عرضه‌ی آب توسط شخص الف به شخص ب را قادر می‌نماید موتور آب اختراعی شخص ث را نقض نماید؛ اما ناعادلانه است که الف را به لحاظ ناآگاه بودن از استفاده‌ی غیر مجاز ب مسؤول تلقی کنیم (Holyoak & Torremans, 2005: 134).

۳-۵. واردات

بر خلاف حقوق ایران که حق واردات را مورد شناسایی قرار نداده، در حقوق انگلیس این حق شناسایی شده و مطابق آن، دارنده‌ی ورقه‌ی اختراع حق نظارت بر واردات محصولاتی را دارد که داخل در محدوده‌ی حمایتی محصول وی می‌باشند. به نظر می‌رسد در مواردی که محصول اختراعی بدون محدودیت وارد می‌شود، حق اختراع نقض نخواهد شد؛ هم‌چنان که قاضی تاملین^۱ می‌گوید: «فکر نمی‌کنم به کار بردن یک لوله‌ی برنده‌ی بادی اختراعی یا یک چکش اختراعی در ساخت قسمت‌هایی از یک لکوموتیو نقض محسوب شود. عمل شخص در صورتی ناقض محسوب می‌شود که با محصول اختراعی در جریان تجارت یا به قصد سود معامله نماید. همان‌طور که یک وارد کننده باید در کالاهای نقضی منافع مادی و حقوقی داشته باشد، یک خارجی در مواردی که منافعش را در کالاهای نقضی خارج از انگلستان انتقال می‌دهد، مرتکب نقض نخواهد شد؛ هر چند ممکن است تحت عنوان نقض اشتراکی مسؤول باشد؛ همانند حق فروش حق دارنده‌ی ورقه‌ی اختراع در ممانعت از واردات که توسط اصول کامن‌لایی لیسانس ضمنی و استیفای حق محدود شده است (Bently & Sherman, 2004: 525). در واقع همین که دارنده‌ی حق اجازه‌ی واردات کالاهای اختراعی‌اش را به کشور دیگر بدهد،

1. Tomlin J

به موجب اصول فوق‌الذکر دیگر نمی‌تواند مانع استفاده یا واردات دوباره‌ی آن‌ها شود؛ زیرا با اقدام به واردات، به بازار لیسانس ضمنی استفاده‌ی از آن‌ها را نیز اعطاء کرده است. از سوی دیگر فرض بر این است که وی با اجازه‌ی واردات کالا حق واردات خود را نسبت به موضوع اجرا نموده است و برای ممانعت از واردات بعدی کالاها، نمی‌تواند به این حق استناد کند. با این حال دارنده‌ی حق زمانی که کالاهای اختراعی‌اش را به فروش می‌رساند و یا مجوز فروش آن را می‌دهد، می‌تواند در جهت اعمال حق اختراع خود نسبت به فروش‌های بعدی محدودیت‌هایی را مقرر نماید. این محدودیت‌ها طرف دیگر قرارداد و همچنین تمامی کسانی که کالاها را با خطاریه‌ی راجع به محدودیت در فروش بعدی تحصیل می‌نمایند، ملزم می‌سازد. همچنین در صورتی که دارنده‌ی حق کالاهایش را به بازار خارجی وارد نماید، واردات آن نیز صراحتاً ممنوع شده باشد، می‌تواند مانع واردات کالا به انگلستان شود (Cornish, 1996: 216). عبارت «واردات موازی» به کالاهایی اشاره دارد که به صورت قانونی برای مثال در کشور الف تولید و فروخته می‌شود و بعداً صادر می‌گردد. در صورتی که همان محصول در کشور ب به صورت قانونی عرضه شده باشد و شخصی بدون رضایت مخترع، محصول را از کشور ب خریداری و وارد کشور الف نماید، واردات از نوع موازی خواهد بود. حال اگر محصولاتی که توسط اشخاص ثالث فروخته یا وارد می‌شود، در محدوده‌ی حق اختراعی قرار گیرد که در کشور مزبور آن حق معتبر است، فروش و یا واردات آن‌ها توسط اشخاص ثالث نقض محسوب می‌شود. واردات موازی در دو عرصه‌ی منطقه‌ای و بین‌المللی صورت می‌گیرد (Christopher Heath: 2). در مواردی که عمل ناقض منحصراً جنبه‌ی ملی ندارد و در حد تولیدات وسیع و واردات و صادرات آن باشد، مهم‌ترین راه برای مقابله با اعمال ناقض، جلوگیری از عرضه و فروش محصولات در بازار کشورهای دیگر است؛ امری که می‌تواند توسط مقامات گمرکی و قضایی صورت گیرد؛ هرچند نقش مقامات گمرکی را نقش ابتدایی و تعیین‌کننده دانسته‌اند (شیخی، ۱۳۸۴: ۵۴). ماده‌ی ۱۵ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری، صادرات و واردات محصول اختراعی را از جمله حقوق انحصاری مخترع دانسته است. اما قانون اختراعات ۱۹۷۷ انگلیس، صرفاً به حق واردات پرداخته و به

حق صادرات تصریحی ندارد.

۳-۶. نگاه‌داری

حق انحصاری دارنده‌ی ورقه‌ی اختراع، مواردی را شامل می‌شود که ناقض، محصول را برای فروش یا اهداف دیگر نگاه‌داری می‌کند. در بند دوم جزء ۱ ماده‌ی ۱۵ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری (۱۳۸۶) «ذخیره به قصد عرضه برای فروش» به کار رفته است؛ از واژه‌ی ذخیره مذکور در این بند چنین مستفاد است که مدت زمان نگاه‌داری محصول اختراعی طولانی است؛ بنابراین صرف نگاه‌داری در مدتی کوتاه به نحوی که عرف آن را مشمول عبارت ذخیره نداند، مشمول این قانون نبوده و در نتیجه نقض محقق نمی‌گردد.

در حقوق انگلستان، محدوده‌ی حق نگاه‌داری در پرونده‌ی اس. کی. اف علیه هارباتل^۱ در سال ۱۹۸۰ بررسی شد؛ دادگاه در این پرونده رای داد که ذخیره‌ی یک محصول در انباری واقع در شهر لندن، داخل در معنای کلمه‌ی «نگه‌داری» مذکور در بند ۱ ماده‌ی ۶۰ قانون اختراعات انگلیس می‌باشد. در این پرونده، خطوط هوایی انگلستان^۲ در جریان انتقال یک داروی آنتی‌هیستامین به نام سیمیتیدین از ایتالیا به نیجریه، ۲۰ کیلوگرم از این دارو را در انباری واقع در لندن ذخیره نمود؛ در حالی که دارو در انبار این شرکت هوایی ذخیره شده بود، دارندگان حق اختراع انگلیسی دارو (اس. کی. اف) دعوی نقض حق اختراع را علیه مالک و وارد کننده‌ی دارو به نام هارباتل اقامه نمودند. در این پرونده، افزون بر هارباتل، شرکت خطوط هوایی انگلستان با این ادعا که در اقامه‌ی دعوی نقض با خواندگان مشارکت نموده و حق دارنده‌ی ورقه‌ی اختراع را در نگاه‌داری محصول نقض کرده است، به دادرسی جلب شد (Bently & Sherman, 2004: 525). در نهایت دادگاه به نفع خطوط هوایی انگلستان رای داد و اعلام داشت: «ذخیره‌ی غیر مقصدانه داروی اختراعی در انباری واقع در شهر لندن، مشمول عبارت «نگه‌داری محصول» موضوع بند ۱

1. SKF v. Harbottle (1980)

2. British Airways

ماده‌ی ۶۰ نمی‌شود». در این پرونده، واژه‌ی نگهداری^۱ مورد بحث بود؛ زیرا مقررات مشابه در کنوانسیون حق اختراع جامعه‌ی اروپایی^۲ واژه‌ی «stocks» را به کار برده بود. خواهان مدعی شد خطوط هوایی انگلستان داروها را در انگلستان نگهداری کرده است و با انتخاب یک کلمه‌ی متفاوت (keep) در قانون اختراعات ۱۹۷۷ به طور ضمنی مفهوم گسترده‌تری از نقض قصد شده است (Coleston, 1999: 123). قاضی الیور جی^۳ معتقد بود: «به‌رغم تشابه فراوان قانون ۱۹۷۷ با کنوانسیون حق اختراع جامعه‌ی اروپایی، مقررات نشان می‌دهد که قانون‌گذار نگهداری در انبار را اراده و بند ۷ ماده‌ی ۱۳۰ قانون اختراعات ۱۹۷۷ را وضع کرده تا میان کنوانسیون حق اختراع اروپایی^۴ و کنوانسیون حق اختراع جامعه‌ی اروپایی و قانون اختراعات انگلستان توازن تفسیری ایجاد شود. افزون بر این، تعریف لغوی «keep» مشتمل بر واژه‌ی «stock» نیز می‌باشد» (Ibid).

در ماده‌ی ۶۰ قانون مذکور واژه‌ی «keep» به مفهوم نگهداری در انبار مورد نظر بوده تا به این ترتیب، مفاد کنوانسیون^۵ محقق شود. گریت‌ویک^۶ معتقد است: «این کلمه در مفاد قانون، دلالت ضمنی بر نگهداری در انبار با اهداف تجاری دارد» (Cornish, 1999: 111).

به رغم راهکار پذیرفته شده در پرونده‌ی هارباتل، در پرونده‌ی مک‌دونالد علیه گراهام^۷ در سال ۱۹۹۴ تفسیر موسع‌تری از حق «نگهداری» محصول پذیرفته شد. در این پرونده دارنده‌ی حق اختراع مدعی بود خواننده که یک واسطه‌ی تجاری بود، کالاهای معینی را نگهداری کرده و سپس در اختیار ثالث قرار داده و بدین طریق حق «نگهداری» محصول اختراعی نقض شده است. خواننده در پاسخ استدلال نمود که کالاها با هدف فروش یا سایر موارد نگهداری نشده است. دادگاه تجدید

-
1. keep
 2. Community Patent Convention (CPC)
 3. Oliver J
 4. European Patent Convention (EPC)
 5. stocking the product for these purposes
 6. Gratwick
 7. McDonald v. Graham

نظر چنین رای داد که نگهداری توسط خواننده مشمول مفهوم نگهداری مذکور در ماده‌ی ۶۰ قانون حق اختراعات است؛ چرا که کالاها را برای اهداف تجاری و به قصد استفاده‌ی تجاری در انبار نگهداری کرده است تا هر زمان که برای او سودمندتر باشد، از آن‌ها بهره‌برداری نماید بنابراین حق نگهداری دارنده‌ی حق اختراع نقض شده است (Bently & Sherman, 2004: 526).

در حقوق ایران در صورتی که ذخیره با اهداف تجاری و به قصد کسب سود انجام شود و یا ناقض به قصد اضرار به دارنده‌ی ورقه، کالای اختراعی او را ذخیره و بیش از مدت متعارف نگهداری کند و مانع عرضه‌ی آن به بازار شود، مرتکب نقض حق نگهداری مخترع شده است.

۳-۷. نقض فرایند

قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری (۱۳۸۶) در قسمت دوم جزء ۲ بند الف مقرر می‌کند: «... ۲- در صورتی که موضوع ثبت اختراع فرایند باشد؛ اول، استفاده از فرایند؛ دوم، انجام هر یک از موارد مندرج در جزء ۱ بند الف این ماده در خصوص کالاهایی که مستقیماً از طریق این فرایند به دست می‌آیند». با توجه به این ماده و لحاظ ماده‌ی ۶۰ همین قانون، موارد نقض حق اختراع فرایند عبارت است از: ساخت، صادرات و واردات، عرضه برای فروش، فروش و استفاده از فرایند و هم‌چنین ذخیره به قصد عرضه برای فروش، فروش یا استفاده‌ی که به طور مستقیم از فرایند حاصل می‌شود. با توجه به عبارات این ماده می‌توان گفت قانون‌گذار کالایی را که به طور مستقیم از طریق فرایند حاصل می‌شود، در محدوده‌ی نظارت و جزء حقوق دارنده‌ی حق دانسته است؛ در نتیجه، نقض در صورتی محقق است که کالای نقضی به طور مستقیم از طریق آن فرایند حاصل شده باشد. بنابراین در حقوق ایران همان‌گونه که قانون‌گذار در قسمت دوم جزء ۲ بند الف ماده‌ی ۱۵ مقرر نموده است، باید بین فرایند اختراعی و محصولات ناشی از آن رابطه‌ی مستقیمی حاکم باشد تا بتواند در محدوده‌ی نظارت دارنده‌ی حق قرار گیرد. واژه‌ی «مستقیماً» مذکور در این ماده، به وجود رابطه‌ی مستقیم میان محصول حاصل شده و فرایند اختراعی تصریح دارد؛ در غیر این صورت، محصول را

نمی‌توان منتسب به آن فرایند دانست.

در حقوق انگلیس، به دارنده‌ی حق اختراع فرایند، حق استفاده از فرایند یا پیشنهاد آن برای استفاده در انگلستان داده شده است؛ این حق در صورتی نقض می‌شود که اثبات شود خواننده می‌دانسته و یا برای یک انسان متعارف در آن اوضاع و احوال آشکار بوده که استفاده‌ی غیر مجاز از فرایند، نقض حق اختراع خواهد بود. موضوع واجد اهمیت در مقایسه‌ی نقض حق اختراع محصول با فرایند، آن است که مسؤولیت در نقض حق اختراع فرایند مطلق نمی‌باشد؛ بدین معنی که در نقض فرایند، مالک فرایند باید اثبات کند که خواننده می‌دانسته یا در اوضاع و احوالی قرار داشته که برای یک انسان متعارف آشکار بوده که استفاده‌ی غیر مجاز از فرایند در برگیرنده‌ی نقض حق اختراع است (Ibid: 527). در مواردی که حق اختراع به فرایند اعطا می‌شود، حمایت قانونی شامل فرایند مورد نظر و محصولات منتج شده از آن فرایند می‌شود. این مقرر در قسمت C بند ۱ ماده‌ی ۶۰ قانون اختراعات سال ۱۹۷۷ ذکر شده است که مقرر می‌دارد: «شخص در مواردی ناقض حق اختراع فرایند محسوب می‌شود که محصولات ایجاد شده از آن فرایند را به فروش رساند، پیشنهاد فروش دهد، استفاده کند و یا وارد یا نگهداری نماید». این حمایت در مواردی واجد اهمیت است که فرایند خارج از انگلستان ایجاد شده و محصول ناشی شده از آن فرایند، به انگلستان وارد شود. حمایت اعطایی به فرایند به ویژه در مواردی که از فرایند واحد محصولات متفاوتی حاصل می‌شود، بسیار گسترده است. این محصولات داخل در حیطه‌ی حمایتی حق اختراع قرار می‌گیرند؛ زیرا این حیطه، محصولاتی که از فرایند حاصل شده است را در بر می‌گیرد و شامل محصولاتی هم می‌شود که وابسته به محصولات حاصل شده از فرایند است. این موضوع فوق مستلزم وجود رابطه‌ای مستقیم میان فرایند و محصول مورد نظر است. معنای رابطه‌ی مستقیم در پرونده‌ی پیونیز الکترونیکس علیه وارنر میوزیک^۱ مربوط به سال ۱۹۹۴ توسط دادگاه تجدید نظر این کشور مورد بحث قرار گرفت. در این دعوا خواهان دلایلی اقامه نمود مبنی بر این که خوانندگان دیسک‌های نوری که محصولی حاصل از فرایند اختراعی وی در انگلستان بوده است را وارد

1. Pioneer Electronics V. Warner Music

کرده‌اند و لذا فرایند اختراعی‌اش در خصوص نحوه‌ی ساخت دیسک‌های فشرده، نقض شده است؛ در این پرونده، تردیدی وجود نداشت که دیسک‌های وارداتی از حق اختراع حاصل شده است؛ اما مشخص نبود که آیا میان فرایند اختراعی و دیسک‌های وارداتی رابطه‌ای مستقیم وجود دارد یا خیر. دادگاه تجدید نظر پس از بررسی مقررات مشابه و تفسیر شده در دیگر کشورهای اروپایی، به این نتیجه رسید که «مستقیم» به معنای «بی‌واسطه» است. قاضی نourse^۱ معتقد بود طبق قانون اختراعات ۱۹۷۷ حمایت، مستلزم رابطه‌ای مستقیم میان فرایند و محصول است؛ لذا نباید هیچ ماده‌ای اساسی یا مرحله‌ای مهم بین فرایند و محصول مورد نظر موجود باشد. در مواردی که چنین ماده یا مرحله‌ی مهمی مداخله نماید، محصول مورد نظر تحت نظارت دارنده‌ی حق اختراع قرار نمی‌گیرد؛ اما چنانچه ثابت شود آن ماده یا مرحله بی‌اهمیت یا جزئی است، محصول در حیطه‌ی نظارتی دارنده‌ی حق باقی خواهد ماند. در این پرونده، فرایند اختراعی تولید دیسک‌های اصلی، در زمانی که دیسک‌های نهایی به انگلستان آورده شده بود، نقض نگردید؛ زیرا وجود برخی مراحل اصلی و مهم، محصول نهایی را از فرایند اختراعی متمایز کرده بود. عامل کلیدی در اثبات عدم وقوع نقض، این بود که تولید دیسک‌های اصلی تنها یک مرحله‌ی مقدماتی در تولید دیسک‌های نوری نهایی بود. دیسک‌های اصلی در تولید دیسک‌های مادر به کار رفته بود. اگر چه اختراع تولید دیسک‌های نهایی را تسهیل می‌کرد، اما برخی مراحل مهم و اساسی وجود داشت که آن‌ها را متمایز می‌ساخت؛ در نتیجه رابطه‌ی مستقیم احراز نگردید و اعلام شد که نقضی واقع نشده است (Ibid: 529). در این پرونده، دادگاه تجدید نظر خواهی خواهان را رد کرد و رای داد که محصول مورد نظر، محصول اختراعی محسوب نمی‌شود؛ زیرا حصول آن مشروط به فرایند دیگری بوده است و دیسک نهایی کپی کامل در دیسک اصلی نبوده و در عنصر اصلی متمایز بوده است؛ به نحوی که این دیسک در نتیجه‌ی سه مرحله بیش‌تر از دیسک اصلی حاصل شده بود. برای مثال دیسک اصلی در دستگاه‌های پخش کننده‌ی دیسک‌های فشرده قابلیت اجرا نداشت؛ در حالی که دیسک نهایی این قابلیت را دارا بود (Bainbridge, 1999: 398). دیوان

1. Nourse LJ

عالی کشور تصمیم دادگاه مبنی این که محصولات خواندگان به طور مستقیم از فرایندهای اختراعی حاصل نشده و در نتیجه نقضی واقع نشده است را تأیید کرد (Hart & Fazzani, 2004: 45).

۴. استثنای حاکم بر نقض

وفق بند ج ماده‌ی ۱۵ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری ایران: «حقوق ناشی از گواهی‌نامه اختراع شامل موارد زیر نمی‌شود:

۱- بهره‌برداری از کالاهایی که توسط مالک اختراع شده یا با توافق او در بازار ایران عرضه می‌شود؛

۲- استفاده از وسایل موضوع اختراع در هواپیماها، وسایط نقلیه زمینی یا کشتی‌های سایر کشورها که به طور موقت یا تصادفاً وارد حریم هوایی، مرزهای زمینی یا آب‌های کشور می‌شوند؛

۳- بهره‌برداری‌هایی که فقط با اهداف آزمایشی درباره اختراع ثبت شده انجام می‌شود؛

۴- بهره‌برداری توسط هر شخصی که با حسن نیت قبل از تقاضای ثبت اختراع یا در مواقعی که حق تقدم تقاضا شده است، قبل از تاریخ تقاضای حق تقدم همان اختراع، از اختراع استفاده می‌کرده یا اقدامات جدی و موثری جهت آماده شدن برای استفاده از آن در ایران به عمل می‌آورده است».

قسمت ۱ این بند می‌تواند هم‌سان با اصل استیفای حق تلقی شود. برخی اقدامات به صورت خصوصی، آزمایشی یا موقت توسط اشخاص دیگری غیر از دارنده گواهی‌نامه‌ی اختراع در مورد اختراع انجام می‌شود، با آن که واجد قرارداد معتبر یا موافقتی از سوی صاحب حق نیست، نقض حقوق ناشی از گواهی‌نامه‌ی اختراع به شمار نمی‌رود. این‌گونه بهره‌برداری‌ها از موضوع اختراع نیز به موجب قانون بردارنده‌ی حق اختراع تحمیل می‌شود و یکی محدودیت‌های مهم بر حقوق ناشی از اختراع است (صالحی ذهابی، ۱۳۸۸: ۳۰۷).

ماده‌ی ۶۰ قانون اختراعات انگلستان، افزون بر بیان مصادیق نقض در بندهای ۴ و ۵ به افعالی پرداخته که هرچند ممکن است با عدم رضایت دارنده‌ی

حق انجام شود، اما نقض محسوب نمی‌شود. وفق این بند در مواردی که دارنده‌ی حق با عرضه‌ی اختراع به بازار، حق خود را نسبت به آن استیفاء نموده و در واقع حق او خاتمه یافته است، نقض تلقی نمی‌شود. همچنین مخترع نمی‌تواند نسبت به اعمالی که به صورت خصوصی و با هدف غیر تجاری اجرا شده و اعمال مرتبط با موضوع اختراع که با اهداف تجربی و آزمایشی محقق گردیده است، مدعی نقض شود.

در این موارد حقوق خواهان استیفاء شده محسوب می‌شود. استیفاء یک مفهوم قاره‌ای و به معنای حقوقی است که در محدوده‌ی حقوقی جامعه‌ی اروپایی قابل اجراست. برای مثال، الف دارنده‌ی حق اختراع یک محصول است که مقدار قابل توجهی از محصول خود را به یک عمده‌فروش به نام ب و او نیز به خرده‌فروشی به نام ج می‌فروشد. اگر اصل استیفاءی حق وجود نداشته باشد، شخص الف قادر است مانع فروش فرد ب به ج و فروش توسط ج به عموم شود؛ زیرا او دارای حق انحصاری در فروش محصول اختراعی خود است. در حقوق کامن‌لا، دکترین استیفاءی حق مورد استناد قرار نمی‌گیرد؛ چرا که به موجب این حقوق، فروش توسط شخص الف به ب در برگیرنده‌ی یک لیسانس ضمنی است که به موجب آن ب می‌تواند کالا را بازفروش نماید و در نتیجه الف و ج داخل در یک قرارداد ضمنی شده‌اند که به موجب آن الف در عوض خرید کالا توسط ج از ب مجوز فروش کالاها را به ج اعطا می‌نماید؛ چرا که در این پروسه الف منتفع شده است و در صورت عدم فروش بعدی، ب از الف کالایی نخواهد خرید. برخی این استدلال را ضعیف می‌دانند و معتقدند همانند کنوانسیون حق اختراع اروپایی، همه‌ی حقوق دارنده‌ی حق اختراع اروپایی مطابق با حق اختراع صرفاً تا زمانی که که اجازه‌ی ورود هر یک از کالاهایش را به بازار نداده است، قابل اجرا باقی می‌ماند؛ چرا که با ارائه‌ی هر کالا به بازار، حق دارنده‌ی حق نسبت به آن استیفاء شده تلقی می‌شود و دیگر در قیمت آن محصول منتفع نخواهد بود (Philips & Firth, 1990: 82).

در ادامه ماده‌ی ۶۰ قانون مذکور اعمالی که در برگیرنده‌ی تهیه و ارائه‌ی دارو در داروخانه است و همچنین به کار بردن اختراع در دستگاه‌ها، ابزار، تجهیزات یا سایر لوازم یک کشتی، در مواردی که کشتی مذکور به طور موقت یا تصادفی

وارد آب‌های داخلی سرزمین انگلستان می‌شود و به کار بردن محصول یا فرایند اختراعی در بدنه یا سیستم کاربردی یک هواپیما، هاورکرافت یا هر وسیله‌ای که به طور موقت یا تصادفی وارد فضای هوایی یا آب‌های سرزمینی انگلستان یا کاربرد آن‌ها در لوازم جانبی وسایل مذکور می‌شود را نقض ندانسته است. هم‌چنین در مواردی که خواهان صرفاً یک مجوز گیرنده‌ی غیر انحصاری است، در زمان نقض مالک حق اختراع نبوده است، حق اختراع معتبر نمی‌باشد و یا مدت اعتبار آن منقضی شده باشد، نقض را محقق نمی‌داند و خواهان حق تعقیب خوانده را ندارد (Philips & Firth, 1990: 82). عبارات پیش‌گفته به عباراتی که در مواد ۲۶ و ۲۷ کنوانسیون حق اختراع اروپایی آمده است، شباهت دارد. این ماده مقرر می‌کند: حقوق اعطا شده توسط حق اختراع جامعه‌ی اروپایی نباید به موارد ذیل توسعه یابد و در خصوص آن‌ها اعمال گردد:

الف- افعالی که به صورت خصوصی و با اهداف غیر تجاری انجام شده است؛
ب- افعالی که با اهداف تجربی در رابطه با موضوع اختراع ثبت شده انجام شده است و سپس با مقررات مشابه در خصوص معافیت هواپیما و امثال آن ادامه می‌یابد.

پرواضح است که قصد قانون‌گذار، اثرگذار کردن مقررات کنوانسیون بوده است (Cornish, 1999: 110-111).

در ذیل به شرح استثنائات مذکور می‌پردازیم:

۴-۱. استفاده‌ی خصوصی

استفاده‌ی خصوصی اعمالی است که به صورت خصوصی و با اهداف غیر تجاری انجام می‌شود؛ برای مثال، اعمال دولت و سازمان‌های آموزشی و غیر انتفاعی تجاری محسوب نمی‌شود؛ اما خصوصی هم تلقی نمی‌گردد. اعمالی که انجام آن توسط شخص دیگری غیر از دارنده‌ی حق اختراع یا قائم مقام او ممنوع و مستوجب تعقیب است، باید ویژگی تجاری داشته باشد و به منظور جلب سود در بازار انجام گیرد. ساخت، عرضه برای تجارت، واردات، نگهداری و انبار کردن موضوع اختراع، فراتر از محیط شخصی و معمولاً با انگیزه‌های تجاری صورت می‌گیرد. اعمالی که

خصیصه‌ی تجاری ندارد و به انگیزه‌ی جلب منفعت و رقابت در عرصه‌ی بازرگانی انجام نگیرد، از قلمرو حقوق صنعتی و تجاری خارج خواهد بود و فاعل آن را نباید مؤاخذه کرد؛ زیرا افعال مربوط با فعالیت حرفه‌ای مرتبط نیست و دواعی دیگر آن را موجب شده است (صالحی ذهابی، ۱۳۸۸: ۳۰۸-۳۰۷). قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری ایران استفاده‌ی خصوصی از موضوع اختراع را به صراحت مستثنیٰ ننموده است. مناسب بود قانون ایران هم‌چون قانون اختراعات انگلیس به مورد مذکور نیز تصریح می‌نمود؛ با این حال با توجه به جزء ۱ بند ج ماده‌ی ۱۵ که بهره‌برداری از کالاهایی که با رضایت مخترع وارد بازار می‌شود را از نقض مستثنیٰ نموده است می‌توان گفت اصطلاح بهره‌برداری اعم از استفاده‌ی خصوصی است و در جایی که قانون‌گذار بهره‌برداری به صورت کلی را مجاز دانسته؛ به طریق اولی استفاده‌ی خصوصی از آن مجاز است و در نتیجه، استفاده‌ی خصوصی نیز مورد توجه قانون‌گذار ایران بوده است.

۲-۴. استفاده‌ی تجربی

استفاده‌ی تجربی اعمالی است که با اهداف تجربی و آزمایشی در خصوص موضوع اختراع انجام می‌شوند. استفاده‌ی تجربی در برگیرنده‌ی اصلاح و توسعه‌ی اختراع هم می‌شود، اما به اشخاص اجازه نمی‌دهد که اختراع را مورد بررسی و آزمایش قرار دهند. بدین منظور که آیا از نظر تجاری قادر به تولید آن هستند یا خیر. با این حال به عنوان یک مبنا پیشنهاد شده است که استثناء در مواردی اعمال شود که دارنده‌ی حق اختراع بعید است مجوز بهره‌برداری صادر نماید و تمایل او به حفظ انحصار خود در خصوص آزمایشات بیشتر است (Cornish, 1996: 214). جزء ۳ بند ج ماده‌ی ۱۵ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری ایران ۱۳۸۶ استفاده‌ی تجربی را از حمایت گواهی‌نامه‌ی اختراع استثناء نموده است.^۱

در حقوق انگلیس در پرونده‌ی شرکت مونسانتو علیه شرکت استافر

۱. «... ۳- بهره‌برداری‌هایی که فقط با اهداف آزمایشی درباره اختراع ثبت شده انجام می‌شود. بنابراین استفاده‌های تجربی یا با اهداف آزمایشی، ناقض حق اختراع نخواهد بود».

کمیکال^۱ در سال ۱۹۸۵، خواهان‌ها که مالک حق اختراع یک علف‌کش بودند، مدعی نقض آن توسط خواندگان شدند؛ با این استدلال که خواندگان به منظور اخذ مجوز ایمنی محصول اصلی خود، آزمایش‌هایی را بر روی محصول اختراعی انجام داده بودند. دادگاه تجدید نظر رای داد که قانون آزمایش‌هایی را اجازه داده که با اهداف علمی انجام شود؛ مانند آزمایش یک فرضیه یا کشف چیزی ناشناخته در خصوص موضوع اختراع؛ در حالی که آزمایش‌های مورد نظر نوعاً متفاوت و برای اهداف تجاری صرف نظر از اهداف علمی انجام شده بود. بنابراین نقض محقق شده است (Holyoak & Torremans, 2005: 135).

۴-۳. استفاده‌ی قبلی

استفاده‌ی قبلی یک استثناء مهم دیگر است؛ به این شرح که الف از کالا یا فرایندی که دارای حق اختراع نمی‌باشد استفاده نماید و سپس حق اختراع آن کالا یا فرایند به فرد ب اعطا شود. چنانچه الف استفاده‌ی قبلی خود را ادامه دهد، عادلانه نیست که او را ناقض حق اختراع موخر ب تلقی نماییم.

در قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری ایران این محدودیت بر حق به صورتی ناقص و در مورد مخترعان خارجی پذیرفته شده است؛ به نحوی که در ایران برای بقیه‌ی مدت اعتبار گواهی‌نامه‌ی اختراع تقاضای ورقه‌ی اختراع کنند و به واقع این محدودیت در مقایسه با حقوق دیگر کشورها از جامعیت کمتری برخوردار است (همان: ۳۰۱). به موجب شماره‌ی ۴ بند ج ماده‌ی ۱۵ این قانون عدم شمول حقوق ناشی از گواهی‌نامه‌ی اختراع از جمله راجع است به: «بهره‌برداری توسط هر شخصی که با حسن نیت قبل از تقاضای ثبت اختراع یا در مواقعی که حق تقدم تقاضا شده است، قبل از تاریخ تقاضای حق تقدم همان اختراع، از اختراع استفاده می‌کرده یا اقدامات جدی و موثری جهت آماده شدن برای استفاده از آن در ایران به عمل می‌آورده است». بنا بر این مقرر، حق استفاده‌ی شخصی که پیش از ثبت اختراع توسط مخترع، از آن استفاده می‌کرده است، حفظ شده و استفاده‌ی او از مصادیق نقض تلقی نمی‌شود. البته حکم این ماده مشروط

1. Monsanto Co v Stauffer Chemical Co

به داشتن حسن نیت استفاده کننده‌ی مقدم است؛ بنابراین اگر استفاده کننده‌ی مقدم از طرق غیر قانونی به حق اختراع دسترسی یافته و پیش از این که مخترع آن را ثبت نماید شروع به استفاده نموده است، مشمول معافیت این ماده نمی‌شود. طبق ماده‌ی ۶۴ قانون اختراعات انگلستان مصوب ۱۹۷۷ استفاده کننده‌ی مقدم حق اختراع مجاز است حتی پس از اعطای حق اختراع کالا یا فرایند به دیگری، به استفاده‌ی خود ادامه دهد؛ بدون این که استفاده‌ی او نقض تلقی شود؛ این امر تا زمانی است که استفاده کننده با حسن نیت باشد (Ibid). به عبارت دیگر، «هرگاه اشخاص با حسن نیت پیش از تقدیم اظهارنامه‌ی ثبت اختراع، از لحاظ تجاری اختراع را مورد استفاده قرار داده یا مقدمات اساسی داد و ستد تجاری در مورد اختراع را فراهم آورده باشند، گواهی‌نامه‌ی اختراعی که پس از آن صادر می‌شود، در مقابل حقوق مکتسبه‌ی ایشان قابل استناد نخواهد بود» (صالحی ذهابی، ۱۳۸۸: ۳۰۰).

۴-۴. تهیه و تدارک دارو

در حقوق ایران این استثناء پیش‌بینی نشده است و به نظر می‌رسد پیش‌بینی چنین استثنایی منطبق با موازین حقوق بشری و رعایت حق سلامت افراد است. قسمت ۳ بند ۵ ماده‌ی ۶۰ قانون اختراعات انگلستان افعال غیر نقضی را اعمالی می‌داند که در بر گیرنده‌ی تهیه‌ی فی‌البداهه‌ی دارو در یک داروخانه مطابق با نسخه‌ای است که توسط یک پزشک یا دندان‌پزشک متخصص تجویز شده است؛ یا اعمالی که در بر گیرنده‌ی معامله با داروی ارائه شده است. بنابراین تهیه‌ی فی‌البداهه‌ی دارو در داروخانه نقض حق اختراع محسوب نمی‌شود. گفته شده است که حقوق انحصاری دارنده‌ی گواهی‌نامه‌ی اختراع، در بر گیرنده‌ی اقدامات تحقیقاتی نمی‌باشد که با انگیزه‌ی پژوهش‌های فنی یا علمی صورت می‌گیرد؛ و یا اقداماتی که با هدف احراز منافع تکنیکی، دامنه‌ی حق اختراع و احتمال تکمیل موضوع اختراع انجام می‌شود؛ لذا فاعل این اقدامات متخلف از قواعد حق اختراع محسوب نمی‌شود (صالحی ذهابی، ۱۳۸۸: ۳۰۹-۳۰۸). تهیه‌ی دارو در داروخانه صرف نظر از اهمیت اقتصادی، بهره‌برداری تجاری از موضوع اختراع

تلقی می‌شود؛ اما با توجه به این که از جمله نیازهای سلامت جامعه است؛ و با توجه به اصل آزادی بیمار در گزینش داروخانه و دستیابی به داروی تجویز شده، این محدودیت را باید به نحو مضیق تفسیر کرد. تهیه‌ی دارو در داروخانه‌ی صلاحیت‌دار باید برابر توصیفات طبی تعیین شده و بنا به تجویز طبیب و تقاضای بیمار باشد. بنابراین تهیه‌ی دارو با مقاصد تجاری و به انگیزه‌ی انبارداری و ذخیره‌سازی، نقض حق اختراع به شمار می‌رود (همان: ۳۰۸).

۴-۵. استفاده‌ی موقت یا اتفاقی

در حقوق ایران، این استثناء در جزء ۲ بند ج ماده‌ی ۱۵ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری بدین نحو پیش‌بینی شده است: «۲- استفاده از وسایل موضوع اختراع در هواپیماها، وسایط نقلیه زمینی یا کشتی‌های سایر کشورها که به طور موقت یا تصادفاً وارد حریم هوایی، مرزهای زمینی یا آب‌های کشور می‌شود». عده‌ای معتقدند این محدودیت‌ها که تنها ناظر بر به کارگیری موضوع اختراع است و موارد ساختن، تولید، فروش، عرضه برای فروش و موارد تجاری مشابه را در بر نمی‌گیرد، به منظور توسعه‌ی حمل و نقل بین‌المللی، تسهیل در امر صادرات و واردات فراملی و رونق اقتصاد جهانی مقرر گردیده است و به همین دلیل در قوانین ملی کشورها پذیرفته شده و مورد اقبال عموم واقع شده است (صالحی ذهابی، ۱۳۸۸: ۳۰۹).

در قانون اختراعات انگلستان، استفاده‌ی موقت یا اتفاقی نقض محسوب نمی‌شود. در این قسم پرونده‌ها، دادگاه تجدیدنظر رای داده است که واژه‌ی موقتی باید به عنوان زودگذر یا در یک مدت کوتاه زمانی تفسیر شود. کثرت وسایلی که وارد آب‌ها یا قلمرو هوایی سرزمین انگلستان می‌شوند از اهمیت برخوردار نیست؛ هم‌چنان که ورود تکراری یا مرتب آن‌ها اهمیت ندارد؛ برای مثال، در حقوق این کشور یک قایق ایرلندی که در روز سه‌الی چهار بار به انگلستان می‌آید و در هر سفر سه‌الی چهار ساعت در آب‌های انگلستان متوقف می‌شد، مشمول ورود موقت محسوب گردید.

به نظر می‌رسد با توجه به قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم

تجاری ایران؛ به‌ویژه مواد ۱۵ و ۶۱ این قانون، تمامی استثناءهای مندرج در ماده‌ی ۶۰ قانون اختراعات انگلستان به جز استثنای استفاده‌ی خصوصی و تهیه‌ی فی‌البداهه‌ی دارو در حقوق ایران نیز مقرر شده است.

برآمد

۱- در دو نظام‌های حقوقی ایران و انگلستان، حق اختراع در مواد ۱۵ و ۶۱ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری ایران و ماده‌ی ۶۰ قانون اختراعات انگلیس پیش‌بینی شده است. هر دو قانون تعریف نقض را به سکوت برگزار نموده و صرفاً مصادیق آن را بر شمرده‌اند؛ با این حال به نظر می‌رسد شباهت‌هایی در هر دو سیستم وجود دارد و رویه‌ی قضایی انگلستان غنی‌تر است.

۲- در هر دو نظام حقوقی، استفاده، فروش، عرضه برای فروش، نگهداری و واردات حق اختراع اعم از محصول یا فرایند توسط اشخاص ثالث فاقد مجوز، نقض حق اختراع محسوب می‌شود. با این حال در مواردی قانون‌گذار ارتکاب افعال پیش‌گفته را در شرایطی نقض ندانسته و مرتکب قابل تعقیب نمی‌باشد. صرف نظر از توجیهاتی که در نظام حقوقی کامن‌لا و انگلیس در این خصوص وجود دارد، قانون‌گذار ایران نیز با هدف منع انحصارطلبی و سوء استفاده از حق نظارت و کنترل مخترع، موارد مذکور را شناسایی کرده است؛ با این حال رویه‌ی قضایی ایران و دکتربین در خصوص مبنای حقوقی آن بحث نکرده است. در نظام حقوقی کامن‌لا دکتربین استیفای حق مبنای بسیاری از استثناءهای حاکم بر نقض قرار گرفته است که مطابق آن، همین که کالای اختراعی با رضایت مخترع وارد بازار شود، حق مخترع در این خصوص استیفا شده تلقی می‌گردد و در مواردی که کالا با رضایت مخترع به فروش رفته است وی نمی‌تواند مانع استفاده یا بازفروش بعدی کالا شود. اعمال فوق تا جایی مجاز است که به بهره‌برداری‌های تجاری از حق اختراع منتهی نگردد؛ زیرا در این صورت نقض محسوب می‌شود.

۳- در حقوق اختراعات ایران ماده‌ی ۱۵ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری حقوق انحصاری مخترع را بر شمرده است و در ماده‌ی ۶۱ به صورت کلی عبارت «نقض حقوق مندرج در این قانون» را به کار برده است؛ با این وجود حقوقی که نقض آن‌ها مطابق با این قانون قابل پیگیری است، با جمع مواد ۱۵ و ۱۶ قانون قابل تعیین است. هم‌چنین بند ج ماده‌ی ۱۵ قانون مذکور به کالایی که با رضایت مخترع به بازار ایران وارد شده، تصریح نموده است که می‌تواند معادل محتوایی دکتربین «استیفای حق» تلقی شود.

۴- قانون‌گذاران هر دو کشور با هدف پیشرفت دانش و فن‌آوری و حمایت از توسعه‌ی تکنولوژی، اعمالی را از نقض حق اختراع استثناء نموده‌اند. از جمله مهم‌ترین این استثناءها، استفاده‌های خصوصی، تجربی و علمی با اهداف غیر تجاری است و تنها موردی که قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری ایران به آن تصریح نکرده است، استفاده‌ی خصوصی و تهیه‌ی فی‌البداهه‌ی دارو طبق نسخه‌ی پزشک یا دندان‌پزشک است که موارد مذکور در رویه‌ی قضایی و دکتترین حقوقی ضروری است.

فهرست منابع

- پورمحمدی، شیما، «مالکیت صنعتی در موافقت‌نامه تریپس و کنوانسیون پاریس»، مجله‌ی حقوقی دادگستری، شماره‌های ۵۰ و ۵۱، پاییز ۱۳۸۴.
- پورنوری، منصور، *حقوق مالکیت معنوی در دادگاه علامت تجاری و اختراعات*، تهران: پیام حق، چاپ نخست، ۱۳۸۳.
- حبیب‌ا، سعید، «نظام حق ایران پس از پذیرش موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری»، مجله‌ی دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره‌ی ۶۲، زمستان ۱۳۸۳.
- حبیب‌ا، سعید و شاکری، زهرا، «چالش‌های حقوقی دکترین استیفای حق در نظام حقوق مالکیت فکری»، فصل‌نامه‌ی حقوق، دوره‌ی ۳۸، شماره‌ی ۴، زمستان ۱۳۸۷.
- شیخی، مریم، *ضمانت اجراهای حقوق مالکیت صنعتی با لحاظ موافقت‌نامه تریپس*، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۴.
- صادقی، محسن، *حمایت از ابداعات دارویی و الحاق به سازمان تجارت جهانی*، تهران: میزان، چاپ نخست، ۱۳۸۷.
- صالحی ذهابی، جمال، *حق اختراع (نگرشی تطبیقی)*، تهران: شرکت انتشار، چاپ نخست، ۱۳۸۸.
- قربانی فر، مریم، *مسئولیت مدنی نقض حق اختراع*، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد حقوق مالکیت فکری، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۷.
- Bainbridge, David, *Intellectual Property*, Forth Edition, Pitman Publishing, Aston University, 1999.
- Bently, Lionel; Sherman, Brad, *Intellectual Property Law*, Second Edition, Oxford University Press, 2004.
- Coleston, Catherine, *Principles of Intellectual Property Law*, University of Buckingham, Cavendish Publishing Limited, 1999.
- Cornish, W.R., *Cases and Materials on Intellectual Property*,

Fourth Edition, University of Cambridge, London, Sweet & Maxwell, 2003.

Cornish, W.R, *Cases and Materials on Intellectual Property*, Second Edition, University of Cambridge, London, Sweet & Maxwell, 1996.

Cornish, W.R, *Cases and Materials on Intellectual Property*, Third Edition, University of Cambridge, London, Sweet & Maxwell, 1999.

Hart, Tina; Fazzani, Linda, *Intellectual Property*, Third Edition, Published by Palgrave Macmillan, 2004.

Heath, Christopher, *Parallel Imports and International Trade*, available at : <http://www.ssrn.com>.

Howell, Robert G., *Intellectual Property, Private International Law, and Issues of Territoriality*, Victoria, British Columbia, 1996.

Patent Act 1977.

Philips, Jeremy; Firth, Alison, *Introduction to Intellectual Property Law*, Second Edition, Butterworth & Co (Publishers) Ltd, 1990.

Reyman, A. Mark; Hoffman, Richasd, *Intellectual Property Damages, Guidelines and Analysis*, First Edition, Published by John Wiley & Sons, Inc, 2005.

Siebrasse, Norman, *The Essential Elements Doctrine in Patent Infringement: Free World and Whirlpool in Light of Kirin-Amgen*, 2011, available at : <http://www.ssrn.com>

Torremans, Paul, *Holyoak and Torremans, Intellectual Property Law*, Fourth Edition, Oxford University Press, 2005.